העלון יוצא לאור
לרפואה השלמה והמהירה של
ר' משה בן קיטנה שליט"א
אמן

המכון התורני

דברי תורה

תולדות - תשפ"ז | גליון 211 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

ניתן לקבל את העלון כל שבוע
במייל: 0527615936b@gmail.com

להערות והארות: yoelf@asiatec.co.il
שירותי הקלדה ועימוד ב'מכון התורני'
רחוב האומן 27 ירושלים: 0533194867

"וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק" (בראשית כה, יט).

שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה וכו', מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק, וז"ש כאן "יצחק בן אברהם" שהרי עדות יש שאברהם "הוליד את יצחק" (רש"י).

יש להקשות ממה שכתב רש"י עה"פ (לעיל כא, ז) "הֵינִיקָה **בָּנִים** שָׂרָה" מהו "בנים" לשון רבים, מפני שביום המשתה הביאו השרות את בניהן עמהן והיניקה אותם, שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק, ולפי מה שכתב רש"י כאן שהיה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, א"כ היאך היו אומרים שאסופי הביאה מן השוק, הרי ראו כולם בעיניהם שבנו של אברהם הוא.

אלא שממקור דברי רש"י שהם מהגמרא (ב"מ פז, א) אנו רואים שאין זו קושיא, שאמרו שם סדר השתלשלות הדברים, שמתחילה היו כל אומות העולם מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא, ואז נעשה הנס שהביאו כל הנשים בניהם והניקה שרה את כולן. ועדיין היו מרננים ואומרים אם שרה הבת תשעים שנה תלד אברהם בן מאה שנה יוליד אין זה אלא שמאבימלך נתעברה שרה, מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם, פתחו כולם ואמרו "אברהם הוליד את יצחק". ולפי זה אכן לא היה קלסתר פניו דומה בשעת נס ההנקה. (משחת שמן)

✣

עיין רש"י, לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך כתיב "אברהם הוליד את יצחק".

ולפענ"ד נראה לפי מה שכתב הספר חסידים דממזר אינו יכול להוליד, א"כ עד שהוליד יצחק היה מקום לחשוב שמאבימלך נתעברה שרה, אבל כשהוליד יצחק ניכר שאברהם הוליד את יצחק ודו"ק. (דברי שאול - רבי יוסף שאול נתנזון)

✣

"וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה" (בראשית כה, כ).

טעם מה שאמר הכתוב היותה אחות לבן מה שידענו כבר, כתבו הספורנו והאוה"ח הק' שבא ללמד זכות על רבקה בראותינו שילדה בן רשע מובהק, ותאמר איך מבטן ברוך יצא ארור, לזה אמר כי זה הוא סיבה לדבר היותה אחות לבן הארמי, וכבר קדמו חז"ל (ב"ב קי, א) רוב הבנים הולכים אחר אחי האם, ולכן הנושא אשה יבדוק באחיה.

ולענין אחרי מי הולכות הבנות ולמי הן דומות, כתב רבינו בחיי בפסוק המספר שהלך יעקב לבית לבן (להלן כח, ה) וכתיב "וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל לָבָן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה", כי מה שאמר "אחי רבקה" וכי לא היינו יודעין כי לבן אחי רבקה, כְּוָן הכתוב בזה לכבוד יעקב ולומר כי מה שהלך יעקב להתחתן עם רשע בן רשע, אל תתמה מזה כי 'אחי רבקה' הוא, אחי הצדיקת וראויות הבנות להדמות לאחות אביהן.

וכן כתב בספר "עבודת ישראל" פרשת ויצא (כט, יב) "וַיַּגֶּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא", שרמז לה כמו שרוב בנים אחרי אחי אם, אם כן מהראוי בנות אחרי אחות אב אם כן ראוי שתחזיק רחל בצדקתה להיות כמו רבקה.

ושמעתי מהגאון רבי אריה ליב גורביץ זצ"ל שמסתבר לומר כן ממה שמצינו שכתב רש"י עה"פ (להלן מו, טו) "אֵלֶּה בְּנֵי לֵאָה וגו' וְאֵת דִּינָה בִּתּוֹ" שהזכרים תלה בלאה [שאמר עליהם "**בני לאה** אשר ילדה"] והנקבות תלה ביעקב [שאמר "**בתו**"], ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, איש מזריע תחלה יולדת נקבה. ולכאורה זהו ההסבר הכלל שאמרו שרוב בנים דומים לצד האם, כיון שהם מתייחסים אחרי האם, וא"כ צריך להיות שהבנות יהיו דומות לצד האב כיון שמתייחסים אחריו, וכבר קדמו בזה המהר"ל בחידושי אגדות למסכת בבא בתרא (קי, א).

אולם בתוספות (יבמות סב, ב ד"ה והנושא) על מה שאמרו בגמרא שהנושא את בת אחותו עליו הכתוב אומר "אָז תִּקְרָא וַה' יַעֲנֶה" (ישעיהו נח, ט). כתבו בשם ר"ת דנקט בת אחותו דוקא לפי שהיא בת מזלו כדאמרינן רוב בנים דומין לאחי האם. הרי שסבירא ליה שכמו שהבנים דומים לצד האם, כך גם הבנות דומות לצד האם.

ואגב יש לציין למה שכתב ה"חתם סופר" בתשובות (אה"ע ח"א סי' קיג), דמה שאמרו שרוב הבנים הולכים אחר אחי האם, לאו דוקא 'אחיה' של האם דה"ה 'אחות' האם ג"כ, כי הכלל הוא שדומים לצד משפחת האם.

אבל ב"גור אריה" (שמות ו, כג) משמע דלא סבירא ליה כן, שכתב הטעם מדוע הנושא אשה צריך לבדוק באחיה דוקא, משום שמן האשה אין ראיה, כי היא כמו כלי הבלתי נשלם, שהאשה כלי בלתי נשלם, ואין ראיה מן הבלתי נשלם. ולפיכך יש ראיה מן אחיה הזכרים שהם נשלמים, שכל זכר כלי נשלם, וממנו יקח בחינה, ולכך צריך לבדוק באחיה, הרי שלעולם אין מביאים ראיה מאשה, אבל יש לחלק שמ"מ בעיקרן דומים הן אף לנקבות, אלא שראיה אי אפשר להביא מהן. (משחת שמן)

✣

"לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא" (בראשית כה, כא).

כתב בעל הטורים: "הוא" כתיב בוא"ו וקרינן "היא", ביו"ד, לומר לך כי אף הוא היה עקור. ואית דדרשי המקרא לומר "היא" ולא "הוא" דהא כתיב (לעיל כא, יב) "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" אלמא לאו עקור היה. וכן כתב החזקוני, שבשבילו לא היה מתפלל, שהרי יודע היה שאינו עקור כדכתיב "כי ביצחק יקרא לך זרע".

וכן משמע להדיא במה שכתב רש"י (פסוק כו) ועשר שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה, כיון שלא נתעברה ידע **שהיא עקרה** והתפלל עליה, ושפחה לא רצה לישא, לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה. ומוכח שס"ל לרש"י כשיטת המדרש שיצחק עצמו לא היה עקר, הן ממה שכתב 'ידע שהיא עקרה' דהיינו היא ולא הוא, והן ממה שהקשה למה לא נשא שפחה, ואם סבר שגם הוא עקר היה מה יועיל אם ישא שפחה הרי עקר הוא.

ויש מביאים ראיה לשיטה זו מלשון המדרש (ב"ר מה, ד) ולמה נתעקרו **האמהות**, שהקב"ה מתאוה לתפלתן. וממה שאמרו בלשון 'האמהות' ולא אמרו 'האבות' שמע מינה שרק האמהות היו עקרות. אלא שאת זה יש לדחות דלא נקט האבות משום יעקב שהוא לא היה עקר. ואין לתמוה על מאן דס"ל שיצחק לאו עקור היה שאלו הם נגד גמרא מפורשת שאמרו (יבמות סד, א) 'יצחק אבינו עקור היה שנאמר "וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַה' לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ" (בראשית כה, כא), 'על אשתו' לא נאמר אלא 'לנוכח', מלמד ששניהם עקורים היו'. כי בזוה"ק (פרשתינו קלז) איתא כדבריהם שרק רבקה היתה עקרה ולא יצחק, דקאמר: יצחק צלי על אתתיה בגין דהא איהו הוה ידע דלאו איהו עקר אלא אתתיה.

אלא שלכללו של דבר יש להניח שמדרשים חלוקים המה וסוגיית הגמרא שיצחק היה עקור, לא אתיא כשיטת המדרש שרק רבקה היתה עקרה, וכמו שכתבו התוספות (יבמות סא, ב ד"ה וכן הוא אומר) לגבי בת כמה היתה רבקה בנישואיה, שמדרשים חלוקין הן יש הסוברים שבת שלש שנים היתה, ויש הסוברים שבת י"ד היתה, וא"כ יש לומר שגם לנידון דידן חלוקין המדרשים, והא בהא תליא, שהרי בגמרא יבמות שם אמרו שהשוהה עשר שנים עם אשתו ולא ילדה לו יוציאה, והקשו שם שנלמד מיצחק ששהה עם רבקה עשרים שנה עד שילדה, ותירצו שיצחק עקור היה. והקשו בתוספות שם (ד"ה ולילף) שהרי הטעם ששהה עמה זמן רב היה מפני שהיתה בת שלש כשנשאה ועד בת י"ב אינה ראויה לילד, ומתרץ שעל כרחך צ"ל שסוגיא זו אזלא כפי המדרש שהיתה בת ארבע עשרה כשנשאה. נמצא שלמ"ד שבת שלש נשאה א"צ לומר שהיה יצחק עקור, ורש"י לשיטתו (פסוק כ) שהיתה בת שלש כשנשאה, ולכן לא ס"ל שיצחק היה עקר.

אמנם החזקוני כתב שלא היה יצחק עקר הגם שנקט שבת ארבע עשרה היתה רבקה כשנשאה יצחק, ולדבריו קשה קושיית הגמרא ונילף מיצחק שהמתין עשרים שנה, וצ"ע.

(משחת שמן)

"וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ" (בראשית כה, כא).

וקשה, וכי עדיין לא ידעינן שהיא אשתו. ויש לומר, קמ"ל השתא ראוייה להיות אשתו, אבל אם לא נתעברה היה צריך לגרשה, כדאמר בפ' הבא על יבמתו (יבמות סד, א).

('גליון רבינו ישראל מברונא', תלמיד התרומת דשן)

"וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה'" (בראשית כה, כב).

עיין בחידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת שכתב:

והנראה דהנה איתא בברכות י'. שנאמר "בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן אָמוֹץ הַנָּבִיא, וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה" וגו' (מלכים ב' כ, א), א"ל למאי כולי האי, א"ל משם דלא עסקתא בפריה ורביה, א"ל משום דחזאי לי ברוח הקודש דנפקאי מנאי בנין דלא מעלי, א"ל בהדי כבשא דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד וכו', חזינן דאף שיצאו בנין מעלי כישעיהו וצדקיהו מ"מ אם יצאו גם רשעים לא רצה לעסוק בפריה ורביה. והנה התשובה על זה 'מאי דמפקדת איבעי לך למעבד' והיינו דבעצם טענתו צדק בזה ורק דכיון דמצוה הוא מחוייב הוא לעשות מה שנצטווה, 'מאי דמפקדת', וזהו הביאור כאן דהנה פירש רש"י על "ויתרוצצו" שהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר, יעקב רץ ומפרכס לצאת, עוברת על פתח ע"א עשו מפרכס לצאת, עכ"ל, ולזה כשידעה רבקה בזה שהיה "ויתרוצצו הבנים בקרבה" שיצאו ממנה גם בנין דלא מעלי, והיא אשה הלא איננה מצווה על פריה ורביה, על כן אמרה "א"כ למה זה אנכי", דאם היתה מצווה לא היתה אומרת כלום וכנ"ל בחזקיהו. אך מכיון שאינה מצווה אם יצא רשע הגם שיצא גם צדיק טענה "למה זה אנכי", עכ"ל מרן הגרי"ז.

ויש בדבריו לימוד גדול הנוגע לכל אחד ואחד יום יום, דהנה חזקיהו מנע את עצמו מפריה ורביה שצפה ברוה"ק שיצאו ממנו מנשה ואמנון, ואף שיצאו ממנו כמה וכמה צדיקים כמו יאשיהו שנאמר עליו (מלכים ב' כג, כה) "וְכָמֹהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא קָם כָּמֹהוּ", ועוד כמה וכמה צדיקים -

מ"מ כיון שהיה עתיד לצאת ממנו מעט רשעים כבר מנע את עצמו. וישעיה ג"כ הסכים לחשבונו של חזקיה, רק אמר לו בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, אבל בלא זה החשבון צודק לגמרי, שאין חלק הטוב מחפה על חלק הרע.

וכמו כן רואין כאן, שאמרה רבקה "למה זה אנכי", שכיון שהיא איננה מצווה ממילא לא היתה מסכמת להוליד עשו הרשע, אף שבזה הולידה יעקב אבינו ג"כ ובזה תלוי הכל כלל ישראל ותורה וכל הנצחיות, מ"מ היתה מסכמת שלא להוליד את יעקב אבינו כיון שהיה בזה חלק עשו הרשע, אף שעי"ז תאבד את כל נצחיותה, מ"מ לא רצתה שיוולד עי"ז

רשע, כיון שיהיה במעשה זה חלק של רע. והדברים נפלאים! (רבי יוסף דוב הלוי סאלאוויציק ראש ישיבת בריסק)

❧

"וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ" (בראשית כה, כב).

"ויתרוצצו", כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת, עוברת על פתחי עבודה זרה עשו מפרכס לצאת (רש"י).

תימה שבגמרא (סנהדרין צא, ב) איתא: אמר לו אנטונינוס לרבי מאימתי יצר הרע שולט באדם, משעת יצירה או משעת יציאה, אמר לו משעת יצירה. אמר לו אם כן בועט במעי אמו ויוצא, אלא משעת יציאה. אמר רבי, דבר זה למדני אנטונינוס, ומקרא מסייעו שנאמר "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ" (בראשית ד, ז). ומשמע שרק משעה שיצא הוולד לאויר העולם נכנס בו היצר הרע, וכאן מבואר שאף בהיותו במעי אמו היה רץ לעבודה זרה.

וכבר הקשו כן כמה גדולי המפרשים הלא המה המהרש"א, וה"באר שבע" (סנהדרין שם), וה"גור אריה", וב"פני דוד", ו"אמרי נועם". וב"פני דוד" מתרץ שאכן אצל כל אדם אין היצר הרע נכנס עד שעת הלידה, ורק כאן אצל עשו נעשה נס זה. וב"גור אריה" כתב שמעשהו של עשו לא היה מחמת היצר הרע אלא שזה היה טבעו רע מבטן אמו.

ובספר חסידים (אות אלף קלז) הקשה עוד ממה שאמרו בגמרא יומא פרק יום הכפורים (פב, ב) על מעוברת שהריחה ביום הכפורים וציוה ר"ח ללחוש לה שיום הכפורים היום ולא פסק העובר מתאותו, קרי עליה "זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם" (תהלים נח, ד) ונפיק מינה בן רשע, הרי שגם במעי אמו היה מיועד לרשעות. אלא אלו שבבטן יש להן יצר הרע הן אותם שנבראו מן תתקע"ד דורות המוזכרים בגמרא (חגיגה יג, ב) תניא אמר רבי שמעון החסיד תתקע"ד דורות שקומטו להבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו, עמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור והם הם עזי פנים שבדור, ואלו כבר בבטן יצרם הם עזי פנים שממרין באביהן ובאמן, וכן היה בעשו. ובספר "תוספת יום הכפורים" ביומא שם מתרץ דאכן היצר הרע נמצא כבר לפני הלידה אלא שאין לו רשות כ"כ לשלוט על האדם עד שנולד.

ובספר "אהבת חסד" מקשה על המפרשים הללו מדוע לא קשה להם שכאן רואים שגם היצר טוב נכנס לאדם משעת יצירה, ובזוהר הק' (וישלח קסה.) אמרו שרק משנעשה בר מצוה נכנס. והתירוץ מבואר בפסקי התוספות (ספ"ג דנדרים) שבודאי נכנס היצה"ט כבר במעי אמו, דאל"כ לא היה העובר עוסק בתורה, אלא שבשעת הלידה היצר הרע מגרשו ואינו חוזר עד שנעשה בן י"ג שנה. (משחת שמן)

❧

"וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה'" (בראשית כה, כב).

'לבית מדרשו של שם' (רש"י).

הקשה הרד"ק למה לא הלכה לחמיה אברהם אבינו, ותירץ שכנראה היה גר במקום רחוק משם. ויש לומר בפשיטות שלא רצתה לצערו ולספר לו שהוולד מפרכס לצאת בבית עבודה זרה.

❧

ואילו לבעלה לא סיפרה כלום מזה, כי חששה שמסבת משפחתה שהם עכו"ם כל זה נגרם לה, ולא רצתה להזדלזל בפניו. (עץ הדעת טוב - רבי חיים ויטאל)

❧

"וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי" (בראשית כה, כב).

הנה עיננו הרואות קיום דברי הנביא (ישעיה מ"ט י"ז) 'מהרסיך ומחריביך ממך יצאו', כי מי שיאכל נבלות וטריפות ויגלח זקנו - לא נשמעין להם, אך אותם שבליבם אפיקורסות ומדקדקים במצות ואומרים תהילים ורודפים אחרי תפלה בציבור וקדושה ועושים חבילות של מצות לעיני השמש ולובשים בגדי תלמידי חכמים - עושים במחשך מעשיהם ומסתכתים באדרת שער למען כחש, ויש שנעשו מנהיגים רבנים וחכמים - מהם אנו סובלים וממנו הם משחיתים.

ועל זה היתה יראה רבקה אמנו, בראותה שבעברה על פתח ביהמ"ד הוא רוצה לשמוע קדיש ולומר יום כיפור קטן, ובעוד כמה רגעים הוא רוצה ללכת לעבוד עבוד זרה... ונתיישבה דעתה בדבר ה' 'שני גויים בבטנך'! (נימוקי רידב"ז)

❧

"שְׁנֵי גֹיִם בְּבִטְנֵךְ" (בראשית כה, כג).

'גויים כתיב - כמו גאים, אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים' (רש"י).

וצריך ביאור מה ענין לזה בהך קרא דלידת יעקב ועשו.

והביאור הוא, דהיה זה תנאי בתחילת יצירתם של יעקב ועשו, דאף על פי שהם שני גוים ולא יהיו בשלוה זה עם זה, מכל מקום כשיגיע הזמן שיהא הצורך לכתוב תורה שבעל פה, ויהא נצרך לזה מנוחת הנפש וחיי שלוה, הנה כבר הותנה בתחילת יצירתם שיהיו שני גאים, ושלום יהא ביניהם לצורך מסירת התורה ועמלה! (רבי מענדיל זאקס חתן החפץ חיים)

❧

"וַיֹּאמֶר ה' לָהּ שְׁנֵי גֹיִם בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר" (בראשית כה, כג).

כתב הריטב"א (הגדה של פסח, פיסקא ואתן ליצחק את יעקב): 'ודע באמת, כי לכן יצא עשו הרשע תאום עם יעקב הצדיק בבטן אחת, כדי שיבינו העולם כי צדקתו של יעקב הצדיק מעצמו באה לו לא במערכת מזל ולא בטבע אב ואם ולא מכריח אחר, שהרי בבטן אחד נולדו הוא ועשו, ועשו יצא לתרבות רעה ויעקב הלך בדרך טובים'. (אדירי התורה)

❧

"וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו" (בראשית כה, כה).

'הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה' (רש"י).

ממה שמספרת לנו התורה שנולד עֵשָׂו גמור כבן שנים הרבה, יש לנו ללמוד רעיון נפלא על מידה אחת גדולה בעבודת ה', והיא, שישנה מחשבה מוטעית אצל הרבה בני אדם החושבים שמעלה גדולה היא זו שנולדים מבורכים

בכישרונות ויכולים להשיג הרבה מבלי להתאמץ יותר מדי. אבל דרכה של תורה האמיתית היא שיעמול האדם ויתייגע עד שישיג מה שצריך להשיג וילמוד מה שעליו ללמוד, וכמו שאמר הכתוב (איוב ה, ז) "אָדָם לְעָמָל יוּלָּד", והיינו שלא טוב לו לאיש ישראל להיוולד מושלם, אלא צריך שיהיו בו חסרונות ומגרעות והוא יעמול ויעבוד לתקן עצמו כראוי.

וזהר מהות מצות ברית המילה, שהאדם נולד בעל חסרון ולא מושלם, ועליו מוטל להשלים עצמו ולהימהל. ואכן הגוים אינם מבינים זאת, וכמו שמצינו במדרש (ב"ר יא, ו) שפילוסופוס אחד שאל את רבי הושעיה אם חביבה היא המילה מפני מה לא נברא האדם מהול, וענה לו, שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין תיקון. והגוי הזה ששאל היה חושב שהגוף נברא בתכלית השלימות, ולימדוהו החכם לדעת, שהאדם בדרך ברייתו אינו בר ערך עד שיעמול על עצמו להשלים מגרעותיו.

ובדברי המדרש הללו מובן גם מדוע לא רצה עשו למול את עצמו כדאיתא בדעת זקנים (פסוק כה) בשם המדרש וז"ל: כשראהו אביו אמר עדיין לא נבלע בו דמיו ולא רצה למולו לשמונה ימים, כשעבר שנה או שנתיים וראה יצחק שלא החליף מראיתו ידע שזו תולדתו ואפ"ה לא מל אותו, אמר, הואיל ולא מלתי אותו לשמונה כמוני אמתין עד שיהיה בן י"ג כמו ישמעאל אחי ואמול אותו, וכשהיה בן י"ג שנה הוא עכב בעצמו ולא רצה למול.

ומה שסירב לימול היינו משום שכאמור מחשבת הגוי נוטה לחשוב שנולד מושלם ואינו רואה בעצמו חסרונות הצריכים תיקון, וזהו הטעם שֶׁעֵשָׂו נולד עשוי כאדם בן שנים הרבה, ואילו יעקב אבינו נולד רגיל כתינוק קטן ורך, לרמז על דרך עבודתם של אישי ישראל שעליהם לתקן עצמם בכל שעה ושעה.

וזוהי עבודת היהודי כל ימי חייו שמטבעו נולד עם חסרונות ועליו מוטל להשלימם, וכפי ששמעתי על הגאון רבי יהודה זאב סגל זצ"ל ראש הישיבה דמנשסתר ששהה פעם אחת באוסטריא לנופש, והיה חסר שם אחד להשלים מנין, אמר לו אחד ממקורביו בדרך שחוק שֶׁיִּבְרָא גולם, השיב לו ראש הישיבה בנימה של תוכחת מוסר, דע, שלברוא גולם אין זו חכמה, החכמה היא לעשות מגולם בן אדם, כי מטרת חיותו של האיש הישראלי היא להפוך מידותיו מגולמי רע לעושים טוב.

ועד"ז שמעתי מהגאון רבי אליעזר פלצ'ינסקי זצ"ל שנכנס פעם אחת אל הגאון רבי יצחק זאב הלוי מבריסק זצ"ל בסוף ימיו כשכבר נחלש מאוד, והתמרמר הגאון מבריסק לפניו על שתמו כוחותיו ללמוד כבימי קדם, וניסה רבי אליעזר לנחמו ואמר לו הרי כל העולם לומדים את חידושיו, ונאנח הגאון ואמר לו, שהרגשתו היא כי באם עכשיו אין לו הכח לחדש עוד חידושים, למה לו חיים.

וכך נהגו צדיקי עולם לדורותיהם שלעולם לא נתנו לרוח ההתיישנות להשפיע עליהם, אלא עמדו מזורזים כצעירי כח לעסוק בתורה ולעבוד את ה' תמיד ללא הפסק, והגאון רבי שלום שוודרון זצ"ל סיפר שעמד פעם בפתח חדרו של הגאון מטשעבין זצ"ל ושמע קול לימוד בוקע ועולה ממנו, וחשב שבחדר הרב יושב איזה בחור צעיר ולומד עמו, ומשנכנס לפנים החדר השתומם לראות שהרב בעצמו הוא הלומד שם, והיה לומד עם כל החיות כמו בחור צעיר הלומד בפעם הראשונה, ואף שכבר גמר את הש"ס פעמים אין ספור. (משחת שמן)

✤

"וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו, וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעְקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב" (בראשית כה, כה-כו).

בְּעֵשָׂו שנקרא על שהיה בעל שֵׂעָר, כתיב "ויקראו" לשון רבים, שהכל קראוהו עֵשָׂו על כך. ביעקב שנקרא על שם אחיזת עקב, וזה לא נראה אלא בשעת הלידה ולא לרבים, לכן כתיב "ויקרא" לשון יחיד, לאותו שראוהו.

('ספר הגן' לרבינו אהרן ב"ר יוסי הכהן מבעלי התוס')

✤

"וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים" (בראשית כה, כז).

ניצול ימי הנעורים

"כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים" (תהלים קכז, ד). כדרך החץ הנתון ביד היורה, כל זמן שהחץ בידו עדיין יכול לכוונו לאיזה רוח שירצה, אבל ברגע שהוא עוזב החץ מידו שוב אין לו שליטה עליו והוא טס למרחקים לצד שכיוון אותו, ואין לו האפשרות להחזירו, כן הם שנות הנעורים.

כי כל זמן שהאדם הוא צעיר ובעל כח יש בידו היכולת לכוון את עצמו לאיזה צד ילך, אבל כאשר הם עוברים ממנו, מעתה כמעט בלתי אפשרי שֶׁיְּשַׁנֶּה את עצמו לטוב, ומשום כן חבל מאוד לבזבז שנים אלו בלא מחשבה. (הגה"ק מקוצק)

✤

"וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים" (בראשית כה, כז).

גדול יותר מאד ישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אפילו בלי לימוד, שנשתבח בה יעקב איש תם יושב אוהלים, ולא פירש בו הכתוב מכל זכויותיו תורתו ומעשיו כי רבו, רק יושב אוהלים בלבד! ('דבש לפי' להחיד"א)

✤

"וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים" (בראשית כה, כז).

כיון שהיה "איש תם" ופיו ולבו שוין בניגוד לעשו שהיה "איש ציד", והוא איש אמת, לכן שייך לומר עליו "יושב אוהלים", כי תורתו תורת אמת, דלתורת אמת בעינן איש אמת, אבל שקר אין לו רגלים לתורה. (רבי אריה זאב גורביץ)

✤

"וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב" (בראשית כה, כח).

פירש רבי אהרן יצחק הלוי עפשטיין, אביו של בעל ה"ערוך השולחן":

צריך ביאור, כי על אהבת יצחק לְעֵשָׂו נתן הכתוב טעם וסבה "כי ציד בפיו", אבל על אהבת רבקה ליעקב לא נתן טעם וסבה.

וחזינן מכאן דבר גדול: שלאהוב את עשו צריך טעם וסבה, אבל לאהוב את יעקב אין צריך לכל טעם ולכל סבה, כי מעצמו מתאהב, בלא חקירה ובלא חשבון.

וכן הוא הדבר בארץ ישראל; עם הקודש לדורותיה לא אהבו את הארץ מפני דבר מסוים, אלא שמעצמו נאהב, ואליה יבאו מאפסי ארץ לשבוע מקדושתה, מההרגש העמוק הטמון בלבם! ('מקור ברוך' פרק ג', לנכדו ר' ברוך הלוי עפשטיין מפינסק, בעל ה'תורה תמימה')

✠

"וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם" (בראשית כה, ל).

כתב רבי יהונתן מוואלין [לא ידוע כמעט כלום אודותיו, וכמעט שנשכח זכרו, לולי שרבינו החפץ חיים הדפיס את ה'מרגניתא טבא' שלו בסוף ספרו אהבת חסד, ומתארו: הגאון האמתי הצדיק המפורסם בדור שלפנינו בין חכמי ישראל לגאון תפארת ישראל וקדוש ה' בהתמדת לימודו ובמעשיו הנוראים, כקש"ת מהר"ר יהונתן זצ"ל מעיר לובטש (הנקרא בפי כל ר' יהונתן וואלינער)], בספרו 'קונטרס המוסר והיראה' (סימן ז'): 'וכן בכלל אזהרה זו שלא לאכול בחטיפה ובהלעטה, שזה מורה על ריבוי התאוה ושעושה זאת למלא בטן. ומלבד זה הזהירו על זה ברעיא מהימנא בעשרה דברים שסדרו באכילה, שילעוס היטב מה שהוא אוכל. ועיין בזוהר תרומה (דף קסח:). וזה ע"פ הסוד שצריך האדם לכיון בכל אכילתו שיברר ניצוצות הקדושה שבתוך המאכל, וצריך לחשוב זה בכל מה שלוקח לתוך פיו לאכול, וזה מוסיף לו קדושה באכילתו, והבירור הוא ע"י השיניים כידוע, ולכן צריך ללעוס היטב'. (אדירי התורה)

✠

"וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת" (בראשית כה, לב).

איתא בגמרא (ברכות ה, א), 'לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה וכו', אם נצחו מוטב, ואם לאו יזכור לו יום המיתה'. והיינו שהזכרת יום המיתה מונעת מעשיית הרע. ותימה שכאן אנו רואים איך שהזכרת יום המיתה הביאה את עשו לקלקול גדול יותר, שזלזל בקדושת הבכורה.

ויובן בהקדם מה שכתבו לדקדק על דברי הגמרא, שאם הזכרת יום המיתה הוי עצה מועלת לכל מצב, א"כ מדוע שלא יתחיל בה תיכף. ובספה"ק ביארו, שבהיות שהזכרת יום המיתה עלולה להביא את האדם לידי עצבות ומרה שחורה, לכן עדיף לו מקודם לנסות עצות אחרות, ורק באין ברירה להשתמש בעצה זו.

והחפץ חיים זצ"ל מבאר, שכדי שתהא סגולה זו מועלת כדבעי, צריך שיעמוד האדם במדרגה נעלית קצת, כלומר שיהא עוסק בתורה ומקבל עול מלכות שמים ויראת חטא. ואחר שיש בו אלו המעלות יוכל להימנע מן הרע ע"י הזכרת יום המיתה. מפני שאם אין לו זאת לעולם לא יתרגש מן המוות ולא יתעורר מחמתה, שהרי אין ערך החיים שווה בעיניו כלום, ולכן אמרו שאחר שהוא עוסק בתורה ומקבל עול מלכות שמים, אזי יזכיר יום המיתה.

ומובן עתה מדוע לא נתרגש עשו מיום המוות, מפני שלא היו לו אלו המעלות, שלא היה עוסק בתורה ולא היה יודע ערך קבלת עול מלכות שמים שלימה, ובגלל כן גם לא היה מעריך את ערך החיים כראוי. (משחת שמן)

✠

"וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וגו' וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה הַבְּכֹרָה" (בראשית כה, לד).

בספר "משנת רבי אהרן" להגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל (ח"א) מעורר כאן רעיון נפלא, שבמעשהו זה של עשו שמכר את הבכורה בעבור נזיד עדשים אנו לומדים על מהות ההבדל העצום שבין יעקב אבינו לאחיו עשו הרשע, שזה הרשע היה מוכן לוותר על קדושת הבכורה במחי יד ובמחיר אפסי של נזיד עדשים, ולעומתו יעקב אבינו ע"ה על אף שהיה מחזר אחר פכים קטנים (רש"י להלן לב, כה) ולא זלזל בשום דבר ערך אפילו כלשהו, עכ"ז בזבז את כל ממונו כדי לקנות את חלקת המערה במערת המכפלה מידיו של עשו אחיו, כדאיתא (רש"י להלן נ, ה) שנטל יעקב את כל הממון שהיה בידו ועשה אותו כרי ואמר לעשו ליטול את כרי הזהב בשביל חלקו במערה, באותה שעה אמר עשו הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל הממון הזה, מיד עמד ונטל כל אותו הממון ונתן לו חלקו. והרי לך ההבדל העצום שבין צדיק לרשע, שזה האחרון היה בז ומזלזל לכל הקדוש והיקר, ומבטל בלבו את כל ערך של קדושה וצדקות. ובזה מתבאר לשון הכתוב כאן "ויבז עשו את הבכורה" שמשמע כאילו רק עבירה זו היתה בידו, ובגמרא (ב"ב טז, ב) מבואר שעבר על חמש עבירות החמורות בו ביום, אלא שמה שלא נכתבו כולם אלא עבירה זו, ללמדך שהסיבה שבשבילה הגיע למה שהגיע לעבור על כל העבירות, היא משום שזלזל וביזה דברים רוחניים.

ואמרתי להוסיף על דבריו שזהו מה שאמרו בגמרא (שם) שאחת מהעבירות היתה שכפר בעיקר ולמדוהו מדכתיב הכא "לָמָּה זֶּה לִי" וכתיב התם (שמות טו, ב) "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ". שלכאורה מה ראו להביא זה הפסוק מהשירה לעומת דבריו של עשו, אלא שחז"ל (ב"ק ט, ב) דרשו הפסוק הזה ללמד על החובה של 'התנאה לפניו במצות', שזהו ענין הידור מצוה, והידור מצוה שייך רק במי שמחשיב ומחבב ושמח במצוות, שההוא מהדר להוסיף על המצוה יותר מהמחויב, ואילו עשו היה היפך זה שעליו מעיד הכתוב שביזה את המצות, ולכן נלמד מכאן שהיה כופר בעיקר, שמכיון שלא החשיב את המצוות ירד והתדרדר עד שכפר בעיקר. (משחת שמן)

✠

"וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה" (בראשית כה, לד).

פירש ב"דעת זקנים", מכיון שהיה מבזה אותה, ועל כן לקחה יעקב ממנו.

ונמצא בספר רבי יהודה החסיד, מכאן אתה למד שאם יש ביד רשע ספר תורה או מצוה אחרת שמותר לצדיק לרמותו וליטלו ממנו.

ובעלי התוספות כתבו, דהוא הדין אם יש לאחד חזקה לעבור לפני התיבה או לתקוע בשופר ואין הקהל מרוצים ממנו, והוא איש אלים ואינו נותן שיעבירוהו, שמותר לקנות ממנו ולהוציא ממנו המצוה בערמה כדי שלא יהא בזיון להמצוה.

והספורנו כתב כאן שלא עבר יעקב על אונאה, שקנה הבכורה בעבור נזיד עדשים, כי לא נתאנה עשו מפני שלא היה שווה בעיניו אותו המחיר שפסקו.

ולדברי ר״י החסיד אתי שפיר שלא היה כאן איסור אונאה, אלא אדרבא, מצוה היה להוציאו ממנו ואפילו ברמיה.

(משחת שמן)

❧

״וְקֻם וֵילַךְ וַיִּבֶן עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה״ (בראשית כה, לד).

הא דכתיב ״ויקם וילך״, נראה על פי דברי הגמ׳ (עירובין סה, א) דשיכור שמכר אין מכירתו מכירה, והני מילי אם הגיע לשכרותו של לוט שאינו יכול לילך ברגליו, שאם שתה עד שנעשה שיכור יהיה חשש על המכירה. לזה אמר הפסוק שלא כן היה שלא שתה כל כך אלא ״ויקם וילך״, ושפיר הוי מכירה מעלייתא. (רבי אברהם ברודא, זקינו של הגרעק״א)

❧

״עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי״ (בראשית כו, ה).

׳מרגלית אחת היתה לו לאברהם אבינו ע״ה שכל חולה שהיה רואה אותה מיד היה מתרפא, לאחר שמת אברהם אבינו לקחה הקב״ה ותלאה בגלגל חמה׳ (ב״ב טז, ב).

פירש מורי ה״ר יו״ט אשבילי ז״ל [הריטב״א]: ׳מרגלית׳ - זוהי התורה שהיא יקרה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה, שהיה יודע כל התורה כולה, וקיים הכל. ׳תלויה בצווארו׳ - כלומר היתה תלויה לעין כל רואיה, וכן אברהם היה מקהיל קהלות ברבים והיה דורש להם ייחודו של הקב״ה וכבוד מעלתו, וכי הוא נורא על כל אלהים. ׳וכל חולה שהיה רואה אותה מיד היה מתרפא׳ - כל אותם שהיו חולים - עובדי עבודה זרה - שהיו שומעים דברי אברהם מיד היו נכנסין תחת כנפי השכינה, ומיד היו מתרפאין מאותו חולי שהיה להם! (׳ארבעה קנינים׳ לרבינו יהודה ב״ר שלמה קנפנטון ממולינא)

❧

״וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו״ (בראשית כו, יח).

התועלת בזה היא, שנדע שלא שינה מאביו אלא הלך אחריו. ויש לנו לקחת מוסר מזה; אם המכבד את אביו במה שאינו משנה את שמות בארותיו - התורה חושבת לו זאת לצדקה, מי שלא שינה מנהגי אבותיו ולא הרהר אחרי המסורת שלהם, על אחת כמה וכמה! (רבינו סעדיה גאון)

״וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם״ (בראשית כו, כ).

סח רבי משה פיינשטיין: רואים פה דבר מעניין, שקודם כתוב (פסוק כ) ״ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים״, ואח״כ (בפסוק כא) כתוב ״וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם עָלֶיהָ״ - בלי טענה, רואים המדריגות של גניבה שהולך ופוחת, קודם גונבים על ידי טענה, ואח״כ סתם גונבים אפי׳ בלי לחוש לתת טענה... (׳מסורת משה׳ - מרשימות נכדו)

❧

״כִּי הִתְעַשְּׁקוּ עִמּוֹ״ (בראשית כו, כ).

יובן מזה סוד גדול; כי האבות ע״ה - עם כל עשרם הגדול ונכסיהם המרובים - לא היו עסוקים בעניניהם הגשמיים, ועסקם האמיתי ובילוי זמנם והתעסקות מחשבתם היתה רק לרכוש ענינים רוחניים. וכאשר התגלה ריב ועסק לאותה באר - קראו שמה ׳עסק׳, כלומר: באר זו נתנה לנו עסק במה שאין בטבעינו להתעסק בו! (רבינו אברהם בן הרמב״ם)

*

״וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה״ (בראשית כו, לד).

עֵשָׂו היה נמשל לחזיר שנאמר ״יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר״ (תהלים פ, יד), החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור, כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים. כל מ׳ שנה היה עשו צד נשים ממחה יד בעליהן ומענה אותם, כשהיה בן מ׳ אמר: אבא בן מ׳ שנה נשא אשה, אף אני כן (רש״י).

יש ללמוד מזה פרק ברגשי האדם; שאפשר לעשות כל מיני תועבות שבעולם, ואף על פי כן, על ידי שיעשה איזה מעשה של צדיק מסויים, מרגיש בזה סיפוק נפשי, ודומה בליבו שהוא צדיק גמור כאותו הצדיק שהוא מחקה. ומה נורא הדבר הזה! (רבי יעקב משה חרל״פ)

❧

״וַתְּהִיֶין מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה״ (בראשית כו, לה).

׳למה ליצחק תחילה, אלא על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טינופת עבודה זרה, וזה על ידי שהיה בן קדושים היה מקפיד על טינופת עבודה זרה, לפיכך ליצחק תחלה׳ (בראשית רבה ס״ה ב׳).

יש להתבונן בזה דבר נורא, דהנה רבקה היתה בבית אביה רק עד היותה בת ג׳, וכבר עברו עשרות שנים שיושבת בחיקו של יצחק אבינו, אך למרות זאת השפיעה עליה במידת מה, שהרגשתה בריח עבודה זרה באה קצת מאוחר משל יצחק. ורואים מזה כמה צריכים להיזהר, שמראשית שנות הילד צריך שמירה מעולה מכל רע, כי אפילו אח״כ יעלה מעלה מעלה, מה שראה ושמע בשנות ילדותו, מזכרונו לא ימוש לעולם ועד! (רבי יוסף דוב הלוי סאלאוויציק ראש ישיבת בריסק)

❧

"וְעַתָּה בְּנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתָךְ" (בראשית כז, ח).

פירש בזה רבי יעקב משה חרל"פ, דהנה איתא במדרש רבה (פ' ע"ו, וכ"כ בדעת זקנים) שהיה ירא מחמת הזכות של כיבוד אב, שֶׁעֵשָׂו זכה לקיים כשיעקב לא היה בביתו של יצחק. לכן אמרה לו רבקה אמנו "ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך", דבזה הנה גם לך יהיה זכות של כיבוד אם לשמוע לאשר אני מצוה אותך, ואל תירא מעשו! [וכשסיפרו זאת לרבי אהרן קוטלר, שמח על הדבר תורה הלז כמוצא שלל רב]. (רבי יעקב משה חרל"פ)

✤

"הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו" (בראשית כז, כב).

ובשם הגאון בעמח"ס חפץ חיים שליט"א שמעתי, יען שהקרי היא קול והכתיב היא קל בלא וא"ו, ואמר אם "קל קול יעקב" שקולו של יעקב שישקוד בתורה הקל בעיניך ולא תחזיק אותו לחשיבות, אזי "הידים ידי עשו" שֶׁעֵשָׂו ינקום את נקמתי ח"ו. ('מטה שמעון' לר' שמעון היילפערין, ווילנא תרפ"ג)

*

"הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב" (בראשית כז, כב).

כתב רבי יוחנן לוריא [מגדולי חכמי אשכנז בסוף תקופת הראשונים]: קול הראשון חסר, והטעם שהתפלה בכוונה אפילו מן הקלים נשמעת לפני הקב"ה, לפיכך כתב 'הקל' ולא 'הקול'. ('משיבת נפש')

✤

"הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו" (בראשית כז, כב).

שאלו את רבי משה פיינשטיין, הנה יעקב שם עור עיזים על ידיו כדי שאביו יחשוב שהוא עשו, וא"כ למה לא שינה גם את קולו להקול של עשו? והשיב, שיהודי אמיתי לא יוכל לדבר כעשו, אפילו אם ירצה... ('מסורת משה' - מרשימות נכדו)

✤

"הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו" (בראשית כז, כב).

'בזמן שישראל מצפצפין בחורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אין ידים ידי עשו' (בראשית רבה ס"ה ט"ז).

כי יש לומדים עשירים שאין נותנים צדקה, באומרם שעל ידי התורה שלומד תמיד די לו, ומביאו לחיי העולם הבא, וזה שקר, כי התלמיד חכם צריך יותר ליתן צדקה אם חָנָנוֹ ה'.

ולזה אמר המדרש, אל תטעה לומר כשקול יעקב לומד, אז רשאין להיות הידים ידי עשו, אלא אדרבה כשקול יעקב, בוודאי אין הידים ידי עשו, ומסתמא התורה מדריכו בדרך ישרה לחוס ולרחם, וכל המרחם מרחמין עליו מן השמים!

(רבי יוסף תאומים, בעל ה'פרי מגדים')

✤

"וַיִּגַּשׁ לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ" (בראשית כז, כה).

נעתיק פה מדברי רבי שלמה הכהן מווילנא בהקדמה לספרו שו"ת "בנין שלמה", בדברו אודות אחיו רבי בצלאל הכהן מווילנא, בעמח"ס "ראשית בכורים" והגהות מראה כהן על הש"ס:

שמעתי מפי מר אבא שכאשר למד עם מר אחאי חומש עם פירוש רש"י ומר אחי ז"ל היה אז נער בן 'ד' או ה' שנים, וכשהגיעו לפרשת תולדות בפסוק "ויגש לו ויאכל ויבא לו יין וישת", שאל למר אבא ז"ל, דמאַיִן היה לו ליעקב יין להביא לאביו, הלא רבקה לא נתנה לו רק שני גדיי עזים למטעמים, אבל יין לא נמצא בכתוב שנתנה.

ולא ידע אז מר אבא מה להשיבו על זה, עד למחרת נזדמן לידו חומש עם תרגום יונתן, וראה כי התרגום פירש שם דאייתי מלאכא דה' מגינתא דעדן יין ליעקב ויעקב אייתי לאבוה וישת, והראה מר אבא ז"ל למר אחי ז"ל לדברי התרגום הלז, כדי להשיב על שאלתו.

ותיכף השיב לו מר אחי ז"ל דנראה דדברי התרגום מרומז ממש בפסוק, דעל "ויבא לו" נקוד מרכא כפולה על תיבת לו, וידוע דנגינת מרכא כפולה נשמע כמו דאומרים התיבה ב' פעמים מחמת דצריכים להאריך בנגינת הטעם והוי כמאן דכתיב ב' פעמים "לו" בפסוק, ונגינת הטעמים הוא מסיני כידוע, והיינו משום דבא לרמז דהמלאך הביא לו ליעקב ויעקב הביא לו ליצחק. ונענה לו מר אבא ז"ל בראשו, ואמר לו טוב דברת! (ארזי הלבנון)

*

כבר אמר המשורר "יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ" (תהלים יט, טו), יש דברים הנאמרים, אך יש אלו דברים שמרוב ההרגש הטמון בהם אי אפשר לבטאותם בפה מלא, והם הולכים ישיר מלב המתפלל לפני כסא ה' בלי הפסק דיבור.

והנה פה אנו מוציאים שבירך את יעקב מטוב הארץ, וצריכים לדעת כי בלי ספק בירכו בענינים רוחניים נשגבים ונעלים, אך לא ניתנו לבטות בשפתים, וזהו 'ואו' החיבור של 'ויתן לך', המחבר את הברכות שבפנימיות עם הברכות שבחיצוניות. ('דבריהם הן הן זכרונם' - רבי אריה זאב גורביץ)

✤

"אֶת בִּכֻּרָתִי לָקָחַ" (בראשית כז, לו).

כתב ה"שערי תשובה" (או"ח סימן תפ"ב): אף דאסור לרמות חבירו לקחת את שלו - זהו בדבר שבממון, אבל במצוות אף שאי אפשר ליקח מיד הזוכה כגון כיסוי ומילה וכיוצא, מכל מקום כל שלא זכה עדיין, הם כמדבר המופקר לכל, וכל אדם נצטוה להשלים את נפשו ולזכות במצוות, וזה ענין יעקב ע"ה בכבורה ובברכות, לפי שראה וידע שעשו התמכר לעשות הרע, והוא היה צריך לזה לשלימות נפשו.

וכתב ב"אגרת שמואל" על רות (והוא מבעל "מדרש שמואל" תלמיד האר"י ז"ל) שעד"ז פירש מו"ה מאיר ערמאה ז"ל הכתוב "מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתְּ לְעוֹלָם" (עובדיה א, י), שהכוונה שיוכיחו לעשו על פניו מעניני יעקב שלא באו לו בנקל מה שצריך לשלימות עד שהוצרך להערים ולעשות בתחבולות טצדקי דאפשר שנדמה כמו חמס הכניס עצמו בזה לפי צורך שעה לזכות בהם להחיות עצמו חיי עולם, ולכן תכסהו בושה לעשו אשר בידו היה טובו ומאוס בטוב ובחר ברע ע"ש, והדברים עתיקים מדבש מתוקים!

✤

"יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי" (בראשית כז, מא).

כי המתין בשעה שיעקב אבינו יפסיק מן התורה, כי מלאך המות שרו של עשו אין שליטה בעת עסק התורה, כעובדא דדוד המלך (שבת ל, ב) וכשיקרבו ימי אבל, ואבל אסור לעסוק בתורה, אז אזדווג לו. (שלה"ק)

"לָמָּה אֶשְׁכַּל גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד" (בראשית כז, מה).

כתב ברש"י שנזרקה בה רוח הקודש שימותו ביום אחד, והוא מהגמרא (סוטה יג, א): 'באותה שעה נתקיימה נבואתה של רבקה, ואף על גב דמיתתן לא ביום אחד הואי קבורתן מיהא ביום אחד הואי'.

הסוד של המיתה ביום א' הוא עמוק עמוק מי ימצאנו; דהנה כל התכלית של של עֵשָׂו בעולם הזה היה להיות צנינים בעיני יעקב ושעל ידי זה יתגדל ויתרומם על ידי היסורים, וכיון שמת יעקב אין לְעֵשָׂו שום תכלית בזה העולם, ועל כן מת! (רבי אביגדר מילר)

"לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן" (בראשית כח, א).

כתב מהרי"ק (שורש קס"ז, והובא ברמ"א ליו"ד סו"ס ר"מ בהלכות כיבוד אב) דבענין נישואין לא שייך כיבוד אב, והיינו אם האב מוחה בבנו שלא ישא אשה פלונית אין הבן חייב לשמוע לו אם רוצה בה, ועיי"ש בביאור הגר"א.

וצריך עיון לפי זה מפרשה זו שציוה יצחק על יעקב "לא תקח אשה מבנות כנען", ואם מן הדין אינו מחויב לשמוע לו לא הו"ל למימר בלשון צוואה אלא בלשון בקשה, דלא שייך ציווי על דבר שלא יונח לשון צוואה ופקודה.

ואמנם יש סברא לומר, דאם כל בני המשפחה נזהרין להתחתן במשפחה ידועה, על כגון זה יש לאב לצוות על בנו שלא יתחתן באותה משפחה, שכן מצינו בגמ' בענינים שונים שיש כח לבני משפחה למחות באחד מבני משפחתה שלא לשנות ממנהג המשפחה, וכאן היו האבות נזהרים להתחתן בכנען וכמו שאמר אברהם לאליעזר לא תקח אשה לבני מבנות כנען, מבואר שהיה אצלם מניעת חיתון זה למסורת אבות, ולכן היה בכוחו של יצחק לפקוד על יעקב בזה. וחידוש שלא נתעוררו הפוסקים בענין זה. (תורה תמימה)

הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל נהג לומר: השולחן ערוך פסק דבשידוכין אין צריך לשמוע לקול אביו. אבל אוי ואבוי למי שהולך על פי השולחן ערוך בדבר הזה...

"וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל לָבָן בֶּן בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו" (בראשית כח, ה).

'איני יודע מה מלמדנו' (רש"י).

והקשו המפרשים מה בא להודיענו שאינו יודע, אם לא יודע ישתוק. והביאור הוא, שגם 'איני יודע' הוא חלק מן התורה, כלומר כשאדם חוזר על גרסתו, צריך לשנן ולומר: זה אני יודע וזה איני יודע. (החזון איש)

"וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם" (בראשית כח, ז).

יעויין ברש"י (פסוק ט) שיוסף נאבד מיעקב כ"ב שנים כנגד השנים שלא שִׁמְּשׁוֹ.

ותמוה, שהרי היה זה מחמת ציווי רבקה, ואיך יתכן שֶׁיֵּעָנֵשׁ על הדבר הזה.

רק שאין זה עונש אלא מציאות, כל המכבד את הוריו, זוכה לכבוד מילדיו, ואם לא כיבד את הוריו - אפילו מאונס גמור לא יזכה לכבוד מהם.

וכן ראה ראינו במו עינינו, באלו שנלקחו ברוסיא אל הצבא בגיל צעיר להרבה שנים, שבניהם לא כבדו אותם, אף שאין לך אונס גדול מזה. (רבי אריה לוין)

"וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה" (בראשית כה, לד).

שלא להחליף נצחיות בעד נזיד עדשים

הנה אנו תמהים על עשו כיצד עשה סכלות כזו, להחליף את מעלות הבכורה בעד דבר גשמי ופשוט כנזיד עדשים, הרי באותו הזמן הבכורות היו כמו כהנים, שהם היו עושים את עבודת הקרבנות, ועי"ז היו מתקרבים אל הקב"ה והיו זוכים לשכר רב.

אולם באמת אנו יכולים לתמוה אותה התמיהה גם על עצמנו, שאם נתבונן היטיב נראה שאף אנו עושים הרבה דברים כעין זה. שהרי ביכולת כל אדם לזכות להגיע למדרגות גבוהות ברוחניות אם רק ירצה ויעבוד על זה, ולזכות לשכר גדול בעוה"ב ולטוב לנו בעוה"ז, ואנו מניחים את עבודתנו מפני ענינים של שטות והבל. (עץ החיים)

'... והנה ידוע כי מעלת ההסתפקות היא מהמעלות היותר גדולות, וכן כתב הגר"א (אבן שלמה פ"א, א') שזהו עיקר להשגת התורה עוד יותר ממעלת הבטחון, וענין השמח בחלקו הוא אף יותר ממדת ההסתפקות, דבמידת ההסתפקות הרי האדם פועל אצל עצמו שיסתפק במועט ולא ירדוף לגדולות במאכלו ובמלבושיו וכדומה, אך בזה אכן עדיין הוא מרגיש בחסרונו אלא דמסתפק במועט, משא"כ מדת 'השמח בחלקו', היינו ששמח במה שיש לו ואינו חסר כלל, אבל עולה על כולנה היא מדת 'כל' - היינו שיש לו כל ואין שום מקום לרצון. וזהו "והיה תמים", היינו דרגת השלימות שנקרא שלם ואין שום מציאות של חסרון...'

(משנת רבי אהרן)